DIN EXPERIENŢA ŞCOLII NOASTRE

CÂTEVA PROBLEME ÎN LEGĂTURĂ CU ANALIZA GRAMATICALĂ ŞI STILISTICĂ ÎN ŞCOALĂ

DE

ŞTEFAN MUNTEANU

Discuţiile de până acum în legătură cu predarea limbii române în şcoală au avut un caracter mai mult teoretic. Gramatica, unul din elementele esenţiale ale studierii limbii române, are azi un domeniu larg de studiu în şcoala noastră. Practic însă, predarea gramaticii suferă de mai multe neajunsuri. Din lecţiile de gramatică ale unor profesori de limba română n'a fost înlăturat, cu totul, formalismul. Aceasta face ca gramatica să fie considerată încă — potrivit vechilor concepţii şi deprinderi — ca o disciplină seacă şi să fie însuşită de elevi, dacă nu mecanic, cel puţin fără interes deosebit. Gramatica se mai predă în unele şcoli în mod scolastic, fără a se stabili o legătură organică cu limba ca «realitate nemijlocită a gândirii», fără a se face legătură cu stilistica. Analiza gramaticală se reduce din această cauză la străduinţa elevului de a descoperi definiţia în textul literar, ceea ce duce la schematizarea studiului gramaticii şi la îndepărtarea elevului dela cunoaşterea ştiinţifică a limbii ca mijloc de comunicare a ideilor, instrument de desvoltare a societăţii şi izvor de frumuseţi artistice. Un asemenea studiu anihilează, în loc să trezească şi să cultive, interesul pentru limbă şi gustul estetic al elevului.

Care sânt, în ce priveşte predarea gramaticii, problemele fundamentale care se impun profesorului de limba română?

Să încercăm un răspuns la această întrebare, fără pretenţia de a-l considera drept singurul şi, mai ales, complet.

Analiza gramaticală, luată în sensul abstract şi rigid al cuvântului, şterge expresivitatea limbii ca formă de manifestare a conţinutului. De aceea, predarea gramaticii, când ia forma analizei pe texte, nu trebuie să excludă interpretarea literară, ci dimpotrivă. «Limba este un mijloc, un instrument cu ajutorul

BDD-A10186 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:10 UTC)

căruia oamenii comunică între ei, fac schimb de idei şi se înţeleg reciproc»[1]. Dar aceeaşi limbă se foloseşte de acelaşi mijloc — cuvântul — ca instrument al artei literare. Cuvântul, în literatură, se îmbogăţeşte cu sensuri noi, cu nuanţe în plus; el devine element al imaginii artistice. A exclude analiza literară din studiul gramaticii înseamnă a strivi sub puterea regulii bogăţia de semnificaţii ideologice şi valoarea artistică a cuvântului - imagine. Nu trebuie să tragem de aici concluzia că laturea teoretică, adică studiul legilor modificării cuvintelor şi al îmbinării lor în propoziţii, s'ar dizolva în analiza literară. El va rămâne preocuparea de căpetenie a profesorului de limbă română, dar cu acest prilej profesorul poate şi e necesar să valorifice construcţiile gramaticale — dacă acest lucru se impune — din punct de vedere stilistic, sau chiar în sensul mai larg de analiză literară, prin legătura care se poate face cu conţinutul de idei al operei artistice. Altfel spus, analiza gramaticală trebuie să fie însoţită de analiza stilistică şi amândouă să se întâlnească cu interpretarea literară. In felul acesta, viaţa textului nu numai că nu este anihilată, ci, mai mult, se pune astfel în lumina fondului de idei al operei literare expresivitatea limbii şi particularităţile care alcătuiesc trăsăturile specifice ale artei unui scriitor şi care-l individualizează.

Nu se poate obiecta că în felul acesta confundăm domeniul de cercetare al criticii literare cu cel al lingvisticii, în genere, şi cu al stilisticii, în special. Ne găsim aici pe tărâmul didactic şi urmărim un scop instructiv-educativ. De fapt, nici nu avem de a face cu o confundare, ci mai degrabă cu o suprapunere a celor două metode de studiere a limbii prin *apropierea de obiectul cercetării a punctelor de vedere diferite* dela care pornesc cele două discipline amintite.

După cum spuneam mai sus, preocuparea de bază la o lecţie de acest gen va fi în legătură cu analiza gramaticală a textului. Presupunând că avem o lecţie de sintaxă, vom privi textul mai întâi sub aspectul lui gramatical (nu insistăm asupra procedeelor metodologice, pentrucă nu acesta este obiectul preocupărilor noastre în acest articol). Ceea ce va trebui să surprindem apoi şi să subliniem va fi atitudinea afectivă a scriitorului faţă de faptele povestite, participarea lui sufletească, subiectivă, în legătură cu lucrurile sau ideile înfăţişate — care atitudine alcătuieşte ceea ce V. E. Sîrkina numeşte «subtextul» sau «substratul emoţional» al limbajului[2]. Am păşit aşa dar, în limitele analizei gramaticale, la analiza stilistică, împingând-o pe aceasta din urmă până la interpretarea literară. Vom urmări, prin urmare, în ce chip conţinutul afectiv şi cel tematic al textului se contopesc; cum se exprimă acest lucru în formele

[1] I. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 20.

[2] «Probleme de psihologia înţelegerii» de sub redacţia lui A. A. Smirnov. Bucureşti, Ed. de Stat, 1951, art. «Înţelegerea de către elevi a expresivităţii limbajului» de V. E. Sîrkina; «Rolul reprezentărilor în perceperea cuvântului, frazei şi descrierii artistice» de O. I. Nikiforova.

BDD-A10186 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:10 UTC)

gramaticale ale limbii, dacă intră sau nu în tiparele normative ale gramaticii. Vom scoate, în sfârşit, în relief ce fel de material lingvistic stă la baza mijloacelor stilistice ale scriitorului; vom trage concluzii, cu alte cuvinte, cu privire la măiestria lui artistică.

Să luăm, pentru ilustrarea celor spuse mai sus, un fragment din «Amintirile» lui I. Creangă. Avem în vedere o lecţie despre «perioadă» la una din clasele superioare.

«Nu ştiu alţii cum sânt, dar eu, când mă gândesc la locul naşterii mele, casa părintească din Humuleşti, la stâlpul hornului unde lega mama o şfară cu motocei la capăt, de crăpau mâţele jucându-se cu ei, la prichiciul vetrei cel humuit, de care mă ţineam când începusem a merge copăcel, la cuptiorul pe care mă ascundeam, când ne jucam noi băieţii de-a mijoarca, şi la alte jocuri şi jucării pline de hazul şi farmecul copilăresc, parcă-mi saltă şi acum inima de bucurie! Şi, doamne, frumos era pe atunci, căci şi părinţii şi fraţii şi surorile îmi erau sănătoşi, şi casa ni era îndestulată, şi copiii şi copilele megieşilor erau deapururea în petrecere cu noi, şi toate îmi mergeau după plac, fără leac de supărare, de parcă era toată lumea a mea».

Pasajul cuprinde, după cum se vede, o evocare plină de duioşie a locului şi a fiinţelor dragi din copilăria scriitorului. Viaţa chinuită pe care a trăit-o I. Creangă — mai târziu ca şi a tuturor scriitorilor legaţi de popor în timpul orânduirii burghezo-moşiereşti — determină pe scriitor să evoce copilăria în culori atât de frumoase. Se pot deosebi uşor două faze complete corespunzând celor două idei care se completează reciproc pentru a întregi imaginea copilăriei evocate de scriitor: *a)* casa părintească cu interiorul ei, de care se leagă primele amintiri ale copilăriei povestitorului, şi *b)* viaţa senină şi fericită văzută prin prisma copilului trăind în mijlocul celor apropiaţi sufleteşte.

Prin complexitatea şi dispunerea simetrică a propoziţiilor dinăuntrul celor două fraze ale fragmentului de care ne ocupăm, acestea alcătuiesc fiecare în parte o perioadă. Perioada se construieşte în general pe ideea de opoziţie între două fapte sau două aspecte diferite ale aceleiaşi gândiri. In cazul de mai sus, primul membru al frazei «nu ştiu alţii cum sânt» — protaza — cuprinde ideea secundară a perioadei, şi anume aceea a unei presupuse opoziţii între felul cum privesc alţii copilăria («nu ştiu cum sânt alţii în această privinţă») şi felul cum îşi aminteşte scriitorul despre copilărie: «dar eu, când mă gândesc la locul naşterii mele... etc., parcă-mi saltă şi acum inima de bucurie!» Al doilea membru al perioadei — apodoza — conţine esenţialul gândirii exprimate în întreaga perioadă, răspunsul scriitorului. Apodoza începe cu o subordonată temporală: «când mă gândesc» etc., şi este formată dintr'o serie de determinări — atribute, complemente şi propoziţii determinative — încheindu-se cu propoziţia principală, de nuanţă modală: «parcă-mi saltă şi acum inima de bucurie!» Determinările, care se succed sub formă de gradaţie (locul naşterii, casa părintească, stâlpul hornului, prichiciul vetrei, cuptorul), corespund tot atâtor

BDD-A10186 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:10 UTC)

imagini vii, trăite, de care se leagă amintirea povestitorului, şi prin care copilăria ca noţiune, se concretizează plastic. Amintirile nu au caracter vag, confuz ci sunt trăite în planul concret al lucrurilor materiale a căror icoană scriitorul o poartă în suflet. Propoziţiile atributive şi completive «unde lega mama ş fară cu motocei la capăt, de crăpau mâţele», «când începusem a merge pe opăcel» etc. se alătură tabloului copilăriei prin amintirea primelor impresii despre viaţă, a faptelor din lumea îndepărtată a celor dintâi ani de viaţă. *Ideea abstractă şi generală — subiectul logic al contextului — se realizează, se transformă în imagini sensibile, realiste din copilărie.*

Călătoria aceasta cu gândul spre casa părintească este învăluită, la scriitorul nostru, de sentimentul unei calde înduioşări. Acesta e substratul afectiv al fragmentului. Dacă protaza spune mai puţin în această privinţă, în schimb, pe măsură ce cresc în sufletul povestitorului imaginile legate de lucruri şi fapte trăite în copilărie, sporeşte şi emoţia amintirii, pentru a culmina în propoziţia finală, exclamativă, din apodoză: «parcă-mi saltă şi acum inima de bucurie!». Această stare emoţională îşi menţine aceeaşi intensitate la începutul perioadei a doua. Perioada începe, de aceea, cu o propoziţie principală — de asemenea exclamativă — protaza: «Şi, doamne, frumos era pe atunci...». De data aceasta, opoziţia pe care se sprijină cea de a doua unitate sintactică e aceea dintre efect şi cauză (era frumos pe atunci... pentrucă toţi erau sănătoşi şi păreau fericiţi). Urmează explicaţia afirmaţiei făcute în protază şi aceasta alcătuieşte conţinutul apodozei. Apodoza începe cu un şir de propoziţii cauzale: «căci şi părinţii şi fraţii şi surorile îmi erau sănătoşi...» etc., în care amintirile povestitorului au ca obiect oamenii, fiinţele dragi din copilărie, datorită cărora viaţa părea senină, fericită. Enumerarea se face şi aici sub formă de gradaţie, pornindu-se dela fiinţele cele mai apropiate: părinţii, fraţii, surorile, apoi copiii vecinilor, cuvinte care alcătuiesc subiectele propoziţiilor din apodoză. Imaginea copilăriei este astfel lărgită şi completată prin evocarea oamenilor care formează mediul cel mai apropiat al copilului. Viaţa ferită de griji a copilului care se ştie ocrotit de părinţi face ca impresiile pe care acesta le adună în suflet să fie valorificate în elementul lor subiectiv: lucrurile, jocurile, oamenii. Intreaga lume a copilăriei este privită ca existând *pentru el.* E o lume al cărei rost este să-l încânte pe el, aşa încât tot ce se întâmplă este «după placul lui». Cele două propoziţii finale din apodoza ultimei perioade exprimă un alt moment, şi cel mai înalt, de tensiune afectivă, acela în care bucuria vieţii de copil se revarsă, parcă, îmbrăţişând întreaga lume, care, în nevinovăţia lui, îi apare tot atât de fericită ca şi el: «şi toate îmi mergeau după plac... de parcă era toată lumea a mea». Accentul emotiv cade, aşadar, pe ultima propoziţie din perioada întâi, pe prima şi pe ultima propoziţie din a doua perioadă.

Structura ambelor perioade se caracterizează printr'o anumită aşezare a elementelor lor componente, prin simetria şi sonoritatea lor ritmică, rezultată de pe urma folosirii grupelor sintactice cu un număr aproximativ egal de

BDD-A10186 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:10 UTC)

silabe. Deosebirea dintre frază şi perioadă constă în structura estetică a acesteia din urmă, în valoarea ei artistică.

Am privit cele două unităţi sintactice din punctul de vedere al structurii lor gramaticale şi al conţinutului lor afectiv, raportate la fondul de idei al textului. Să notăm acum unul din mijloacele de care se foloseşte povestitorul pentru a pune în lumină ideile şi sentimentele cuprinse în acest fragment. In ce priveşte felul cum sânt introduse determinările şi propoziţiile, Creangă întrebuinţează procedeul repetiţiei: «când mă gândesc *la* locul naşterii mele, *la* casa părintească..., *la* stâlpul hornului..., *la* prichiciul vetrei» etc. Explicaţia acestui procedeu nu e greu de găsit: imaginile care alcătuiesc materialul amintirilor despre copilărie se situează pe acelaşi plan; ele se succed în mintea scriitorului fără ca el să stabilească deosebiri calitative între acestea, pentrucă prozatorul moldovean priveşte copilăria cu ochiul copilului, iar acesta nu face deosebire între ele. Acelaşi procedeu e folosit în perioada a doua, în care este evocat mediul uman, condiţie a fericirii copilului: «Şi, doamne, umos era pe atunci, căci *şi* părinţii *şi* fraţii *şi* surorile îmi erau sănătoşi... copiii *şi* copilele megieşilor erau deapururea în petrecere cu noi...» etc. njuncţia *şi* leagă părţi sau unităţi sintactice de aceeaşi valoare: părinţii, fraţii, etenii de joacă sânt văzuţi din aceeaşi perspectivă a participării acestora viaţa şi la bucuriile copilului. Procedeul folosit este un procedeu stilistic re scoate în evidenţă atitudinea afectivă a scriitorului şi reliefează fondul ihologic al textului.

Dragostea faţă de locurile copilăriei înseamnă la Creangă şi legătura cu aţa satului, cu obiceiurile şi limba poporului. Bogăţia şi varietatea mijloacelor :rbale folosite de scriitor îşi au izvorul în graiul viu. Faptul acesta imprimă mbii lui Creangă şi stilului său prospeţimea şi vioiciunea ce caracterizează rta sa de povestitor. Iată câteva din expresiile populare folosite cu propoziţii au substituiri în membrul desvoltat al perioadei (apodoza) din fragmentul ostru: *de crăpau mâţele jucându-se*; *a merge copăcel*; *fără leac de supărare*; *parcă era toată lumea a mea* etc. Alte părţi sintactice sunt exprimate prin cuvinte luate din vocabularul regional: *motocei*, *prichiciul vetrei*, *jocul de-a mijoarca* etc., ceea ce colorează puternic limba scriitorului cu elemente luate din lexicul moldovean.

Am încercat să indicăm în cele de mai sus una din căile care ar putea duce la împletirea studiului gramaticii cu cel al stilisticii şi al literaturii. Ne-am cupat de laturea teoretică a problemei, arătând ce este perioada, am scos în lief conţinutul afectiv al frazelor şi am subliniat mijloacele gramaticale şi expresie folosite de scriitor pentru a pune în lumină conţinutul psihologic idei al textului. Paralel cu aceasta, întrucât e vorba de un context ic, am socotit necesar să stăruim şi asupra felului în care, într'un ea context, generalul îmbracă forma corectă a particularului, prin

BDD-A10186 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:10 UTC)

Se poate pune întrebarea: va fi aceasta o lecţie de gramatică sau una de literatură?

Răspunsul depinde de scopul pe care-l urmărim. Acesta determină caracterul unei lecţii. În raport cu scopul propus, vom insista mai mult asupra structurii gramaticale, dacă lecţia este de gramatică, sau vom pune accentul pe conţinutul de idei şi pe măiestria artistică, dacă lecţia este de literatură.

In cele de mai sus ne-am referit doar la o parte din problemele care se leagă de studiul limbii române în şcoala noastră. Practic vorbind, discuţia de până aici are totuşi un caracter principial. O lecţie de gramatică este condiţionată de clasa unde este predată, de nivelul ei de cunoştinţe etc. Procedeele folosite trebuie să asigure posibilităţile de asimilare din partea elevilor.

Esenţialul e ca lecţiile de gramatică, incluzând aici şi stilistica, să completeze studiul literaturii de câte ori acest lucru este cu putinţă. Înţelegerea textului pe calea analizei gramaticale şi stilistice poate fi, în felul acesta, mai uşor realizată. Sublinierea mijloacelor de exprimare ca particularităţi de gramatică, stil sau limbă creează sau îmbogăţesc reprezentările elevului în legătură cu conţinutul operei. Unitatea dialectică dintre fond şi formă apare, în felul acesta, mai limpede. In acelaşi sens sânt puse în lumină trăsăturile specifice ale artei scriitorului ca expresie a fondului de idei, individualitatea şi măiestria artistică. Studiul limbii române în şcoală poate astfel oferi profesorului largi posibilităţi de adâncire a analizei literare, contribuind în felul acesta la desvoltarea educaţiei patriotice a elevului, la cultivarea sentimentului de dragoste faţă de cultura poporului, faţă de literatura şi limba lui.

BDD-A10186 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:10 UTC)